

เจ้าบุญทอง : การแปรนัยยะในวรรณกรรมสมัยใหม่

สายวรุณ น้อยนินิตร*

เจ้าบุญทองเป็นวีรบุรุษในดำเนินการสร้างระบอบไทยกับพม่าเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา เรื่องนี้ได้เล่าสืบต่อ กันมาเป็นเพลกกล่อมเด็กของชาวบ้าน ซึ่งจัดว่าเป็นวรรณกรรมมุขป่าฐานะ เรื่องราวของเจ้าบุญทองจึงเป็นที่รู้จัก กันดีในหมู่คนไทยภาคกลางรุ่นแล้วรุ่นเล่า ต่อมาได้มีการนำเอาตัวละครนี้มาใช้ในวรรณกรรมสมัยใหม่หลายชั้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับขบวนการนักศึกษา กล่าวคือ ปราภูรังแรกในกวีพินธ์ของ สุจิตต์ วงศ์เทศ ที่ เผยแพร่ขึ้นหลังจากเกิดเหตุการณ์ทางการเมืองเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ตัวละครนี้ได้หวานกลับมาอีกครั้งหนึ่ง ในบทกวีของเนوارัตน์ พงษ์ไพบูลย์และเรื่องสั้นของอัศวิน ธรรมโฉด เมื่อหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 การนำเจ้าบุญทองมาใช้ในวรรณกรรมสมัยใหม่ เป็นที่น่าสนใจในแง่ของกลวิธีการนำเสนอ และแสดงให้เห็น ถึงความซับซ้อนในการแปรนัยยะของตัวละครจากเพลกกล่อมเด็ก มาสู่วรรณกรรมเชิงการเมืองปัจจุบัน

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาถึงนัยยะของตัวละครเจ้าบุญทอง ที่เปลี่ยนแปลงจากตัวบทนั้นไป สู่อีกด่วนทันนี้ โดยจะวิเคราะห์ภาพลักษณ์ของเจ้าบุญทองในแต่ละตัวบท และศึกษากลวิธีการสร้างภาพลักษณ์ตังกล่าว เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาหาข้อสรุปบางประการเกี่ยวกับการใช้ตัวละครนี้ ในวรรณกรรมสมัยใหม่

*ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้เขียนขอขอบพระคุณอาจารย์นพพร ประชากรุํล แห่งภาควิชาภาษาฝรั่งเศส คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้ให้คำแนะนำอันมีค่าอย่างมากในการเขียนบทความนี้

เจ้าขุนทองในบทเพลงกล่อมเด็ก

เจ้าขุนทองเป็นตัวละครที่ปรากฏในเพลง “วัดโนบส์” ซึ่งแต่เดิมเป็นตำนานที่เล่ากันในท้องถิ่นภาคกลางว่า เจ้าขุนทองไปปล้นค่ายพม่า และได้ช่วยเหลือคนไทยหนีรอดออกจากได้ แต่ตัวเองถูกพม่าฆ่าตาย (พระอุปนายกคุณและคณะ: 2521:109) เนื้อเพลงกล่อมเด็ก “วัดโนบส์” มีดังนี้

วัดเอ่ยวัดโนบส์	มีตาลโคนดอยู่เจ็ดตัน
เจ้าขุนทองไปปล้น	ป่านจะนี้ไม่เห็นนา
คดข้าวออกไส่อห้อ	ต่อเรือออกมาหา
เขาก็เล่าลือมา	ว่าเจ้าขุนทองตายแล้ว
เหลือแต่กระดูกแก้ว	เมียรักจะไปปลง
ขุนศรีจะถือธัชร	ยกกระบัตรจะถือธง
ถือท้ายเรือหงส์	ปลงศพเจ้าพ่อนา

(ฉบับกรมศิลปากรชั้นราษฎร พ.ศ. 2463)

ในแผ่นนี้เรตีอีกด้วยว่า เพลงกล่อมเด็กนี้มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า (narrative) กล่าวคือ นอกเหนือจากบทแรก ซึ่งเป็นพิธีกรรมเปิดตัวบทเพลงกล่อมเด็กและบอกถึงความเป็นเพลงกล่อมเด็กภาคกลางแล้ว ตัวบทที่เหลือประกอบด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้แก่ เหตุการณ์ที่ 1 เจ้าขุนทองไปปล้น เหตุการณ์ที่ 2 ผู้อยู่หลังอุดตามทางเจ้าขุนทอง เหตุการณ์ที่ 3 มีชาวลือว่าเจ้าขุนทองตายแล้ว และเหตุการณ์ที่ 4 การเตรียมจัดงานพิธีปลงศพของเจ้าขุนทอง

นำสังเกตว่า เพลงกล่อมเด็กนี้กล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าขุนทองเพียงสั้น ๆ เพราะท่ามกลางข้อมูลมากน้อยที่มีอยู่ในตำนาน “ผู้แสวง” ได้คัดเลือกเฉพาะเหตุการณ์ที่สำคัญมากกล่าว และมี

การละเว้น แม้กระทั่งเหตุการณ์การสูรนกับพม่าซึ่งน่าจะเป็นหัวใจของเรื่องเจ้าขุนทอง แต่ด้วยเหตุที่เรื่องนี้อิงอยู่กับตำนานที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นต้องเอ่ยถึงอีก เรื่องเล่าในรูปของเพลงกล่อมเด็กนี้จึงสั้นกระชับและมีความเข้มข้น เหมาะสมที่จะสร้างภาพของวีรบุรุษและอาจนำไปขยายรายละเอียดในภายหน้าอีกได้

นอกจากนี้ ภาพลักษณ์ความเป็นวีชน ยังถูกประกอบสร้างขึ้นด้วยกลิ่นที่อันอึกจากกองโจรสร้างของเรื่องเล่า กล่าวคือมีการใช้รายละเอียดที่เสริมฐานะของตัวละครในตอนท้ายของเรื่องให้เป็นมากกว่าลูกชوانหัวทั่วไป ได้แก่ การกล่าวถึง “กระดูกแก้ว” และการบรรยายบนพิธีศพ “กระดูกแก้ว” ไม่ใช่คำที่พบเห็นทั่วไปใน

วรรณกรรม แก้ว เป็นคำที่อยู่ในกระบวนการชุดของคำว่า “แก้วแหวนเงินทอง” ซึ่งหมายถึงของมีค่า และเมื่อยู่ในบริบทของการพระราชทานเพลิงศพ ทำให้คิดไปถึงหมวดคำที่มาสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ คำว่า นางแก้ว ขุนพลแก้ว ช้างแก้ว และม้าแก้ว ฯลฯ การใช้คำว่า “กระดูกแก้ว” นี้จึงแสดงถึงการยกย่องและให้เกียรติอย่างสูงแก่เจ้าขุนทอง

ในขบวนพิธีพของเจ้าขุนทองนั้น มีคำที่หมายถึงบุคคลอยู่ร่วมในขบวน คือขุนศรี และยุกพระบัตร หรือ หลวงยุกพระบัตร รวมทั้ง

เครื่องประดับเกี้ยรดิศได้แก่ชิง ฉัตร และเรือหงส์ ซึ่งเป็นเรือที่ชาวบ้านรู้กันดีว่าใช้ในพิธีหลวง เจ้าขุนทองจึงเป็นสามัญชนผู้ได้รับพระราชทานเพลิงศพจากการทำคุณ ความดีแก่แผ่นดินและพระมหากษัตริย์

คำว่า ขุนศรี และ หลวงยุกพระบัตร ที่ปรากฏในบริบทเดียวกันกับคำว่า ขุนทอง นั้นทำให้คำว่า “ขุน” ในชื่อ ขุนทอง มีความหมายเพิ่มเติมเสมือนว่าเป็นคำนำອกฤษ ซึ่งสื่อความหมายว่า เจ้าขุนทอง เป็น “คนของหลวง” เท่ากับเป็นการย้ำถึงคุณความดีในฐานะผู้ยอมสละชีพเพื่อชาติ

เจ้าขุนทองในบทกวีของสุจิตต์ วงศ์เทศ

เมื่อเกิดวีรกรรมของนักศึกษาที่ขับไล่พระราชยเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตย ในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 สุจิตต์ วงศ์เทศเขียนกวีนิพนธ์ด้วยการนำเพลง “วัดโบสถ์” มาขึ้นต้นและ stanza ต่อเป็นเรื่องราวการ ต่อสู้ของนักศึกษา ที่เรียกร้องสิทธิเสรีภาพกลับคืนมาให้แก่ประชาชน การเรียกร้องครั้งนั้นนักศึกษาได้รับชัยชนะ แต่ก็มีผู้เสียชีวิตไม่น้อย

วัดเจี้ยวัดโบสถ์	ตาลโتونดเจ็ดตัน
เจ้าขุนทองไปปล้น	ป่านจะนี้ไม่เห็นมา
คงข้าวไส่ห่อ	ถ่อเรือไปตามหา
เบาๆร้าลีอาม	ว่าเจ้าขุนทองตายแล้ว
นั่งรถชนต์เรไร	นั่งรถไฟฟันแก้ว
ส่งเสียงแจ้วแจ้ว	ว่าเจ้าขุนทอง-เจ้าขุนทอง
เจ้าออกจากบ้าน	เมื่อตอนตะวันเรืองรอง
แล้วหันมาสั่งน้องน้อง	ว่าพี่จะไปหาใบวัน
ไปเพื่อสิทธิเสรี	เพื่อศักดิศรีบางระจัน
โค้เจ้านกเขาจัน	แล้วเจ้าเจ้าขุนทองก็ลงเรือน
สะพายย่ามหาดเสี้ยว	ซึ่งใส่หนังสือแสงเดือน
ทั้งสมุดที่ลบเลือน	ด้วยหยาดน้ำตาแต่เมื่อคืน

ขุนทองเจ้าร้องให้	อยู่ในเรือนจนดึกดื่น
ว่าดอกจำปีถูกปืน	ตกอยู่เกลื่อนเจ้าพระยา
ถูกเอ่ยหนอถูกเออย	หนอเจ้าอย่าเลยเชื่องชา
แม่งมาร้องเรียกหา	นีพ่อมาตั้งคาดอย
เจ้ามิใช่นักรบ	ที่เคยประสาทรั่วรอย
รูปร่างก็น้อยน้อย	พระเรียนหนังสือหลายปี
แม่รู้ว่าลูกรัก	นั้นมีความภักดี
พ่อรู้ว่าลูกมี	กตัญญูแผ่นดิน
แท้ใจเรขาจะรู้	พระไม่ใช่พระอินทร์
มนุษย์อาจจะได้ยิน	แต่อำนาจมาบังตา
ลูกนองกว่าลูกรู้	จึงสู้แบบหิงสา
แม่กันพ่อก็ร้อมา	หลายเพลาหลายเพล
คอกโสนนานเข้า	โอดอกคัดเค็บานเย็น
ออกพระยามาตระวน	ท่อนุสาวรีย์ทุน
ไม่มีร่างเจ้าขุนทอง	มีแต่รัฐธรรมนูญ
แม่กะพ่อ ก้าครู	แต่กุมิใจถูกชายเบย

(ไทยรัช 18 ต.ค.16)

สุจิตต์ วงศ์เทศได้เลือกเพลงกล่อมเด็ก มาใช้ขึ้นต้นบทไว้เพื่อสื่อความหมายการต่อสู้ของเจ้า-ขุนทอง เช่นเดียวกับเพลงกล่อมเด็กสมัยกรุงศรีอยุธยา นิดยา มาศวิสุทธิ์ (2519:13) ซึ่งได้ศึกษา เรื่อง “การใช้ Allusion ในบทกวีนิพนธ์” กล่าวถึง กวีนิพนธ์ของสุจิตต์บuhnี้ไว้ว่า

ผู้ประพันธ์ใช้ Allusion ได้อย่าง เหมาะสม เพราะประการที่หนึ่งเพลง กล่อมเด็ก ย่อมเป็นการแสดงความรัก ความห่วงใยของพ่อแม่ที่มีต่อลูก และ ประการที่สอง เนื้อร้องของเพลงกล่อม เด็กแสดงถึงวิกรรมของวีรบุรุษผู้หนึ่ง

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเข้าไปปล้นค่าย พม่า เพื่อแย่งชิงอาณัติของคนไทย ที่ถูกจับไปเป็นเชลยกลับคืนสู่ประเทศไทย ในเมืองทกกล่อมของสุจิตต์ เป็นการ เสนอภาพวีรกรรมของผู้กล้าหาญผ่าน ลายดาที่เต็มไปด้วยความรักและอาลัย ของพ่อแม่ การใช้เพลงกล่อมเด็ก “วัด โนสอ” นำเรื่อง จึงเป็นการ ปูเส้นทาง อารมณ์และเนื้อหาของบทกล่อมทั้งบท ได้เป็นอย่างดี

การที่สุจิตต์เลือกใช้เพลงกล่อมเด็กใน กวีนิพนธ์ นอกจากจะแสดงถึงความรักและห่วงใย

ของพ่อและแม่แล้ว ยังมีผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้รับสารที่สื่อผ่านท่วงทำนองขบก่อน ก่อให้เกิดความโหยหาอีตในวัยเยาว์ และความสะเทือนใจในวิรกรรมของเจ้าชุนทองได้มากยิ่งกว่าคำประพันธ์ชนิดอื่น

กวินิพนธ์ของสุจิตต์ มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า เช่นเดียวกับเพลงกล่อมเด็ก แต่ไม่มีขบวนพิธีพนมเหตุการณ์การปราภูตัวของเจ้าชุนทอง ซึ่งเป็นเรื่องเล่าข้อนหลัง (flashback) คือเจ้าชุนทองร้องไห้ในเรือน และให้ออกจากเรือนไปเมื่อตะวันเรืองรอง ในเพลงกล่อมเด็กนั้น ผู้เล่าเรื่องเป็นผู้สังเกตการณ์ซึ่งรับรู้เรื่องราวของเจ้าชุนทอง แล้วนำมาถ่ายทอดให้เราฟังโดยมิได้ปราภูตัวอยู่ในห้องเรื่อง สุจิตต์ได้เปลี่ยนมุมมองจากผู้สังเกตการณ์มาเป็นตัวละครรอง คือพ่อและแม่เล่าถึง เจ้าชุนทอง ดังแต่ข้อความที่ว่า “เจ้าออกจากบ้าน เมื่อตอนตะวันเรืองรอง” ไปจนจบบทกวินิพนธ์ของสุจิตต์จึงสื่ออารมณ์ความห่วงหาอาثارในมุมมองของพ่อและแม่ ที่แม้จะໄไปเจ้าใจแต่ก็ภูมิใจในตัวลูก

สุจิตต์ได้สร้างภาพลักษณ์เจ้าชุนทองให้แตกต่างไปจากในเพลงกล่อมเด็ก เจ้าชุนทองของสุจิตต์ เป็นนักศึกษาที่มีรูปร่างบอบบาง มาจากครอบครัวชนบทที่มีลูกหลายคน เรียนแต่หนังสือหากในขณะเดียวกัน ก็มีวิญญาณของความเป็นนักสู้เจ้าชุนทองซึ่งเลือกไปต่อสู้แทนที่จะอยู่กับพ่อแม่พี่น้องและพ่อแม่

คำว่า นกแก้ว และนกเขา ในข้อความว่า “นั่งรถยกตัวเรือ นั่งรถไฟนกแก้ว” และ “โอ้ เจ้า-นกเขาขัน แล้วเจ้าชุนทองก็ลงเรือน” ถูกใช้เป็นเหตุขับขุ่ง (motivation) ให้ชื่อชุนทองในกวินิพนธ์

ของสุจิตต์ มีนัยยะสืบต่อความเป็น “นก” อีกทั้งมีคำว่า เรไร ซึ่งหมายถึงจักษันที่ส่งเสียงดังกังวาณเจ้าชุนทองในกวินิพนธ์ของสุจิตต์ จึงไม่ใช่ “คนของหลวง” เช่นในเพลงกล่อมเด็ก แต่มีนัยยะถึงความเป็นอิสระเสรี (นกเป็นสัตว์ที่บินได้) และเป็นนกที่สามารถ “พุด” เสียงดังได้ด้วย เจ้าชุนทอง จึงทำหน้าที่เสมือนเป็นกระบวนการสื่อสารของประชาชน และเป็นตัวแทนเรียกร้องอำนาจจากชีปไตยคืนสู่ประชาชน

สุจิตต์ได้เชื่อมโยงความหมายของเจ้าชุนทองที่มีมาแล้วในอดีต คือการเป็นวีรบุรุษที่ต่อสู้กับพม่า มาสู่ความหมายในปรินททางสังคม คือการต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพของนักศึกษา ซึ่งเขาเกิดมาได้อย่างกลมกลืนด้วยคำที่แสดงถึงการต่อสู้ในสองยุคสมัย คือ สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงเทพฯ ดังที่กล่าวถึง ตัดต่อศรีนางระจัน ของนักสู้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา กับคำว่า สิทธิเสรี, หนังสือแสลงเดือน และรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นคำที่แสดงแนวคิดและความเป็นจริงในสังคมในยุคสมัย 14 ตุลา กวินิพนธ์ของสุจิตต์จึงสื่อเรื่องราวของตัวละครที่สร้างวิรกรรมสละชีพเพื่อชาติ และต่อสู้เพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญคืนให้แก่ประชาชนทั้งประเทศ เช่นเดียวกับที่ชาวบ้านนางระจันได้ต่อสู้กับพม่าเพื่ออิสรภาพของคนไทยจนเกิดเป็นตำนานการต่อสู้ด้วยความรักชาติ

ในตอนท้ายของกวินิพนธ์นี้ สุจิตต์ได้นำเพลงร้องเกี่ยวกับการครอบครองได้ไว้ด้วย เพื่อให้เกิดเป็นเสียงสะท้อนว่าเรื่องของเจ้าชุนทองเป็นเพลงกล่อมเด็ก ที่ขบกกล่อมเพื่อปลุกปลอบขวัญ และกำลังใจของผู้เป็นพ่อแม่และประชาชนที่รอ

คดีการกลับมาของเจ้าชุนทอง เพลงนี้มีเนื้อร้องว่า “ดอกโสันนานเข้า ดอกคัดเค้านานเย็น” นิตยา นาศะวิสุทธิ์ (2519:13) กล่าวว่าเพลงนี้เป็นที่รู้จักดี และต่อได้ทันทีว่า “ดอกประดู่เป็นคู่เล่น นานแล้ว ไม่เห็นมาเยย” ดังนั้น สุจิตต์ไม่เพียงแต่จะนำรูปแบบของเพลงกล่อมเด็ก มาสื่อถึงความรักและห่วงใยของพ่อกับแม่เท่านั้น หากยังได้ใช้เพลงของ

การรือคอขอย่างไม่มีวันได้พบกันอีก มาเสริมให้ผู้ฟังเกิดความสะเทือนใจยิ่งขึ้น เพราะในที่สุดแล้วก็ “ไม่มีร่างเจ้าชุนทอง” นับว่า สุจิตต์เลือกที่จะใช้เพลงกล่อมเด็กและดำเนินเรื่องราวของนักศึกษาที่สละชีวิตเพื่อรัฐธรรมนูญได้อย่างลึกซึ้ง

เจ้าชุนทองในบทกวีของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

เมื่อนักศึกษาต่อต้านการกลับมาของพระราษฎร เรื่องราวได้บานปลายจนกลายเป็นเหตุการณ์องเดือดขึ้นอีกรังในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 แต่ในครั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าการต่อสู้ของนักศึกษาประสบความพ่ายแพ้ นักศึกษาส่วนหนึ่งเสียชีวิตและอีกส่วนหนึ่ง ได้หลบหนีเข้าไปในรวมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หลายเดือนต่อมา เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ได้กล่าวถึงเจ้าชุนทอง ในกวีนิพนธ์เพลงชุดใหญ่เหนือทุ่งข้าว

“วัดเอี่ยวัดโบสถ์
ปลูกศาลาตอนดอยู่เจ็ดต้น
เจ้าชุนทองไปป่าลับ
ป่านฉะนี้ไม่เห็นมาฯ”

ชาลุยข้าครวญหวานโดยระโโยโอด
พิไรโรธนาการสะท้านพร่า
เป่าคำหอมเหินลิวเข็นปลิวฟ้า
แล้วทอดชา เนี่ยยฉ่าประจำยาม
พอพระพายชาพัดก็ชัดชื่น
ทุกถ้อยคำย้ำขึ้นไม่เข่นขาม
“ทุ่งนี้ นานนี้ มีนาน
ของหวง เขตห้าม อาย่าขามกัน
ข้างงาม น้ำดี ทุกปีมา
แผ่นดินข้า ขารัก หนักมั่น
ปูย่า พ่อลูก ผูกพัน
เลือดเนื้อ ทั้งนั้น ที่ในดิน”

ในข้าวพลี้วรั้วเรเนเป็นคลื่นข้าว
 ในคาดกรากกลมระงมถิน
 กระท่อมค้อมครั่วคร่าวอยู่อาจิน
 หอมกลิ่นข้าวใหม่มาจางจาง
 กดข้าวใส่ห่อไปรอรับ
 ขุนทองเจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสาง
 เพลงชลุยแผ่วครื้นสะอื้น kraang
 “ไม่มีร่างไม่มีเจ้าขุนทอง
 ตะวันรุ่งเรืองแรงงานแหงเลือด
 แผ่นดินเดือดดูน้ำก็คล้ำมอง
 เพลงชลุยขาดหัวงห่วงทำนอง
 เสียงคงโภนถูกก้องมาไกลไกล

(“พาที” พฤษภาคม 2520)

เพลงชลุยเห็นอหุ่งข้าว เป็นกวีนพน์ที่มี
 ลักษณะเป็นการพรรณาอารมณ์ความรู้สึกผ่าน
 สรรพสีงรอบตัวในเชิงสัญลักษณ์ มากกว่าจะเป็น
 เรื่องเล่าดังที่ปรากฏในบทกวีของสุจิตต์ บทกวีของ
 เนوارัตน์มุ่งไปที่การเพ่งพินิจ (contemplate)
 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ผู้เป็นส่วนหนึ่งของ
 ธรรมชาติกับความยิ่งใหญ่ของจักรวาล โดยใช้
 เทคนิคการสร้างภาพเชิงกวี (poetic image) เช่น
 การใช้คำว่า “หอม” กับถ้อยคำ เพื่อผسانอยาด-

นะโดยที่รับเสียง ให้เข้ากัน ман ที่รับรู้กลิ่น กล้าย
 เป็น “คำหอม” คือเป็นคำที่ส่ง กลิ่นหอม สร้าง
 ความอิ่มเอิบในจิตวิญญาณ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านรับ
 รู้สึกถึงความเป็นเอกภาพของสรรพสิ่ง เนوارัตน์ยัง
 ได้วัดภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียวแก่กันระหว่าง
 สายโลหิตและแผ่นดิน โดยใช้ถ้อยคำใน กระบวนการ
 ชุดที่สื่อถึงอุดมการณ์แบบชาตินิยมอย่างเต็มที่ (เช่น
 แผ่นดิน หนักมั่น ผูกพัน เลือดเนื้อ ในดิน ฯลฯ)

“หุ่นนี้ นา้นี้ มีนาม
 ของหวง เขาด้าน อย่าขามกัน
 ข้าวงาม น้ำดี ทุกปีมา
 แผ่นดินข้า ข้ารัก หนักมั่น
 บุย่า พ่อลูก ผูกพัน
 เลือดเนื้อ ทั้นนัน ที่ในดิน”

กิจทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างนุชย์กับจักรวาลที่มีกฎความคุณอยู่ ดังนั้น เมื่อเกิดเหตุร้ายกับเจ้าบุญทอง ด้วยมีการฝ่าฝืนระบบระเบียบของสังคม (การสังหารหมู่) แล้ว จักรวาลก็ได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วยเช่นกัน ดังที่กล่าวถึง “ตะวันรุ่งเรืองงานแดงเลือด แผ่นดินเดือดถูน้ำกีดคล้ำหนอง”

ตัวละคร “ข้า” เป็นผู้สื่อสารท่อนอารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับความเป็นไปของนุชย์ด้วยการเป่าเพลงชลุ่ยรับช่วงต่อ กับเสียง “ตะโภนกู่ห้องมาไกล ไกล” ของนักศึกษา ซึ่งทำให้คิดไปได้ว่า การต่อสู้ของนักศึกษายังไม่สิ้นสุดลง แม้ว่าน่าวัตตน์จะไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์จริงในปริบททางสังคมมากนัก แต่ผู้อ่านก็รับรู้ได้จากความวินิจฉัยประป่วนของระบบจักรวาลที่สอดคล้องกับเหตุการณ์บ้านเมืองในช่วงนั้น อาจกล่าวได้ว่า เน่าวัตตน์ทำให้กรอบความคิดเรื่องการต่อสู้ของนักศึกษาขยายใหญ่ขึ้น จนกลายเป็นเรื่องของระบบโครงสร้างในสังคมไทยที่ไม่มีใครเป็นฝ่ายตรงกันข้ามเหมือนในบทกวีของสุจิตต์

เป็นที่น่าสังเกตว่า เน่าวัตตน์กล่าวถึงคำว่า “ข้า” หลายครั้งในคำว่าข้าว่าง ในข้า คลีน-ข้า ข้าใหม่ และทุ่งข้าวในชื่อบท และเมื่อเน่าวัตตน์กล่าวถึงคำว่า คดข้า ที่เป็นการอธิบายการกลับมาของเจ้าบุญทอง “ข้า” ในกวีนิพนธ์ของเน่าวัตตน์ก็อาจหมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน และอาจหมายถึงความหวังอีกด้วยในวรรคที่ว่า “ห้อมกลืนข้าใหม่มาจางจาง” แต่ในที่สุดแล้วก็ “ไม่มีร่วงไม่มีเงาเจ้าบุญทอง” “เพลงชลุ่ย” จึง “สะอื้นคง” และ “ขาดหัวงหัวงทำนอง” เพลงชลุ่ยเหนือ

ทุ่งข้าวซึ่งมิได้จบลงด้วยความภาคภูมิใจของพ่อและแม่เหมือนในบทกวีของสุจิตต์ แต่ได้ทิ้งภาพการต่อสู้ของนักศึกษาไว้เพื่อสื่อความหมายว่า การต่อสู้นี้จะต้องเกิดขึ้นอีก ตราบใดที่มีการฝืนกฎธรรมชาติของสังคม

เจ้าบุญทองในเรื่องสันนของอัศศิริ ธรรมโภติ

กวีนิพนธ์ของเน่าวัตตน์ พงษ์ไพบูลย์เป็นแรงบันดาลใจให้อัศศิริ ธรรมโภติเขียนเรื่องสันนของเจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสาง ลงพิมพ์ในสยามรัฐสปดาห์วิชากรณ์ เดือนกันยายน 2520 โดยอัศศิรินำวรรณหนึ่งในเพลงชลุ่ยเหนือทุ่งข้าว มาเป็นชื่อเรื่อง

อัศศิริเขียนถึงเจ้าบุญทอง ที่มีความหมายว่า เป็นนักสู้ในเพลงกล่อมเด็กสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นนักศึกษาจากเหตุการณ์ 14 ตุลาของสุจิตต์ วงศ์เทศ และเป็นนักศึกษาที่หลบหนีเข้าป่าไปหลังเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลา ในกวีนิพนธ์ของเน่าวัตตน์ พงษ์ไพบูลย์ ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะอัศศิริได้ให้ภาพของเจ้าบุญทอง แต่ละบุคคลแต่ละสมัยที่พسانกลมกลืนกันจนไม่อารยะบุมิพิตทางเวลาได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของดาน หรือการใช้คำว่าแม่เต่า ศาลา-กลางเมือง และเรื่องน่ารู้

บุญทอง...เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสางเป็นเรื่องเล่าผ่านมุมมองของแม่ กล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าบุญทองที่หายตัวไปจากบ้าน และแม่ได้ยินจากลูกว่าเจ้าบุญทองจะกลับมาจึงไปรอรับ แต่เจ้าบุญทองก็ไม่กลับ เรื่องสันนี้ได้ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกที่รักและห่วงใยของแม่ที่มีต่อเจ้าบุญทองอย่างเต็มที่ แม้ว่าในที่สุดแล้วแม่จะไม่เข้าใจความคิดและความ

รู้สึกของเจ้าชุนทอง ที่โกรธแค้นมากมายจนต้องออกจากบ้านไปกีดกัน เหตุการณ์ในเรื่องเริ่มมาจากเหตุการณ์ที่ 1 เจ้าชุนทองออกจากบ้านไปเมื่อกลางคืนฟูฟื้นปีที่แล้ว เช่นเดียวกับเจ้าชุนทองในเพลงกล่อมเด็ก แม้มีรายละเอียดเรื่องของเวลาพิมพ์เข้ามาว่าเจ้าชุนทองหายไปดังเดิมปีที่แล้วเหตุการณ์ที่ 2 คือแม่ไปรับเจ้าชุนทองที่ศalaกลางเมืองเหตุการณ์นี้เหมือนในบทกวีของเนาวรัตน์ คือไป “รับกลับ” ไม่ใช่ “ออกตามหา” เช่นในเพลงกล่อมเด็กและกวีนิพนธ์ของสุจิตต์ อัศศิริยังได้บอกสถานที่ที่ไปรับคือ “ศalaกลางเมือง” ซึ่งคำนี้ไม่มีที่ตั้งในอดีตและปัจจุบัน (ปัจจุบันใช้คำว่าศalaกลาง) อาจเป็นไปได้ว่า อัศศิริตั้งใจจะใช้คำที่อยู่เหนือขอบเขตของยุคสมัย เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจว่าเป็นเรื่องราวของเจ้าชุนทอง โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือสมัยกรุงเทพฯ เหตุการณ์ตอนท้ายเรื่องคือ เหตุการณ์ที่เด็กคนหนึ่งนาบอกแม่ว่าเจ้าชุนทองตายแล้วเหตุการณ์นี้แตกต่างไปจากเรื่องของเจ้าชุนทองในเพลงกล่อมเด็กและในกวีนิพนธ์ของสุจิตต์ ในเรื่องสั้นของอัศศิรินั้น เจ้าชุนทองยังมีชีวิตอยู่เช่นเดียวกับในกวีนิพนธ์ของเนาวรัตน์ แต่ได้ให้แม่ของเจ้าชุนทองคิดว่าเขาตายแล้ว เพื่อที่แม่จะได้ไม่ต้องรอด้อยการกลับมาของเขารือก

ในเรื่องสั้นยังมีเหตุการณ์ข้อนหลัง (flash-back) คือ เจ้าชุนทองร้องไห้ในเรื่องจนคึกคิ่น ซึ่งในกวีนิพนธ์ของสุจิตต์ก็กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ด้วยเช่นกัน แต่ความแตกต่างระหว่างสองตัวบทคือ สุจิตต์ไม่ให้เหตุการณ์เข้ากับความสุญเสียในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ส่วนอัศศิริใช้จากเดียวกันเพื่อ

โคงความหมายเข้ากับการสังหารหมู่ในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ดังนั้นเจ้าชุนทองของอัศศิริ จึงเป็นเสมือนการ “พากรย์เรื่องเล่า” ของเจ้าชุนทองของเนาวรัตน์ ผู้เดินทางเข้าไปในหลังเหตุการณ์ 6 ตุลา และทั้งให้คนที่อยู่ข้างหลังรอด้อยการกลับมา “เมื่อฟ้าสว่าง” แต่กรอบความเป็นเรื่องเล่าช่วยให้ผู้แต่งสามารถอธิบายความที่ปัจจัยทางอุดมการณ์และสังคมได้ละเอียดลออกว่าทกเว็บ

อัศศิริยังได้เพิ่มเหตุการณ์ในวัยเด็กอันแสดงถึงอุปนิสัยของเจ้าชุนทอง ตอนที่นักกับแม่ไว้ “ฉันมั่นใจนะแม่ ว่าสองมือเปล่า ๆ นี้จะเอาชนะมันได้” เหตุการณ์นี้แสดงถึงวิญญาณการต่อสู้ที่คิดจะเอาชนะให้ได้ด้วยสองมือเปล่าของเจ้าชุนทอง เหตุการณ์ในวัยเด็กเป็นการสะท้อนภาพไปสู่เหตุการณ์ในอนาคต เมื่อเจ้าชุนทองเป็นผู้ใหญ่ และด้วยวิญญาณนักสู้นี้เองที่ทำให้เขาเดียวใจและโกรธแค้นมากจนต้องหนีออกจากบ้านไป

นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์ที่ไม่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็กและกวีนิพนธ์คือก่อนที่เจ้าชุนทองจะเดินทางไปในปีนั้น มีคนเดินสวนทางกับชุนทองและถามถึง ดาน ว่า

“ดานล่ะ! เอ็งไม่เอ้าไปด้วยหรือ?”

คนสวนทางทักถาม

“ไม่ต้อง ชาไปทางເອາຫັນหน้าได໌”

เจ้าชุนทองมั่นว่าอย่างนั้น ก่อนจะสะบัดหน้า แล้วเดินทางเข้าไป!

การแสดงถึง “ดาน” ทำให้ความหมายของเจ้าชุนทองโดยไปถึงความเป็นนัดพบของเจ้าชุนทองในสมัยกรุงศรีอยุธยา “ดาน” มีฐานะเป็น “ของ

ประจำตัว” (attribute) ของเจ้าบุนทong แต่เขาไปด้วยสองมือเปล่าและตอบว่าไปหา “ดาว” เอาห้างหน้า การไปหาดาวเอาห้างหน้าของเจ้าบุนทongได้กลายเป็นเหตุซักจูง (motivation) ให้นึกไปถึงรูปสำนวนที่ว่า “ไปตามดาวหน้า” นั่นคือเจ้าบุนทong เลือกที่จะไปเพชิญกับความทุกข์ยากลำบากเอาห้างหน้า และแม้จะไปตายก็ยอม

การที่เจ้าบุนทongลงทะเบียน “ของประจำตัว” “ทึ้งเรือน hairyลับ” ไป “ด้วยสองมือว่างเปล่า” ในข้อความว่า

เจ้าบุนทong มันสะพายย่าน ทึ้งเรือน hairyลับไปนั้นแต่ก่อลาภฤทธิ์นี่ที่แล้ว โดยไม่รำลาอาลัยและโดยไม่บอกให้ใครแม้แต่แม่รู้ 乍้วว่ามีคนเห็นมันกลับสะอื้นไปคุณเดียว ด้วยสองมือว่างเปล่าเข้าไปป้ากว้างอัน อ้างว้าง-นีดมน

ข้อความนี้ ทำให้เห็นว่าเจ้าบุนทongต้องการจะเปลี่ยนไปเป็นคนใหม่ โดยทึ้งถินฐานบ้านเรือนญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านและแม้แต่แม่ ไปอยู่ในที่ใหม่ และสร้างตัวตนใหม่ ในที่สุด เจ้าบุนทongยอมตัดขาดจากความรักและความทรงจำของแม่ โดยให้เด็กมาบอกแม่ว่า “เขاتายแล้ว” การตัดขาดทุกสิ่งทุกอย่างของ เจ้าบุนทong เป็นผลมาจากการโกรธแค้นและเหร้าโศกเสียใจที่มีต่อเหตุการณ์บ้านเมือง จนกระทั่ง เจ้าบุนทongเลือกที่จะไปจากสังคมของเขาเอง ตามที่แม่เห็นว่าเขามาเลือกที่จะ “ทึ้งถินฐานบ้านช่องและทึ้งแม่ไปได้ ทึ้งความสุขในชัยคานบ้าน ไปเคลังคัวงอยู่คลางป่า” เจ้าบุนทong ของอัศคิริจึงกล้ายเป็นคนใหม่ที่แปลกแยกจาก

สังคมและความทรงจำทั้งมวล และไปอยู่กับ “ดาว” ในหมู่นิตอนท้ายของเรื่อง

“เขاتายแล้วละ!” เด็กหนุ่มคนหนึ่งบอกแม่ แม่ร้องไห้...บุนทongตายเสียแล้ว! “เจ้าพนศพเจ้า?” แม่ถาม “ไม่-ไม่ใช่คพเจ้าพนตัวเขาหนึ่งแหละ เขายืนอกแม่ไว้เขاتายแล้ว” เด็กหนุ่มคนนั้นว่า “เขาอยู่กับใคร?” แม่ถามอีก “เขารู้สึกดีมากนะชี! ดาวเป็นน้องเลือด...ร้อยครานของความชิงชั้ง!” เด็กหนุ่มตอบ

ดาวที่ก่อค่าวังในตอนท้ายนี้ เป็นคนละเด่ม กับ “ดาวประจำตัว” แต่เดิมของเจ้าบุนทong เพราะตอนที่จากไปนั้น เขายังมีอีกฝ่ายไว้ไปด้วย เนื่องจากความชิงชั้ง ของ “เปลี่ยนตัวตน นับว่า “เจ้าบุนทong” ในเรื่องสันของอัศคิริได้แยกออกจากตัวตนเดิมอย่างสมบูรณ์ โดยสลดความหมายของ “เจ้าบุนทong” ที่เป็นคนของถินฐานบ้านเรือนทึ้งไป กลับเป็นคนแปลกแยกจากสังคมในที่สุด

เจ้าบุนทongกับนัยยะในวรรณกรรมสมัยใหม่

เรื่องราวการต่อสู้ของ “เจ้าบุนทong” ยังคงเป็นต้นนานที่ขับขานอยู่ในหมู่ชนผู้ร่วมรับรู้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ วีรกรรมของ “เจ้าบุนทong” ได้เริ่มจากเพลงกล่อมเด็กภาษาสู่เรื่องราวการต่อสู้ของวีรชน ในหน้าหนึ่งของเหตุการณ์นองเลือด 14 ตุลาคม

2516 ในกิจกรรมของสุจิตต์ วงศ์เทศ ต่อมา ประวัติศาสตร์ได้ข้อนเรียกครั้งเมื่อ 6 ตุลาคม 2519 เนوارัตน์ พงษ์ไพบูลย์ได้ปลุกวิญญาณการต่อสู้ของ “เจ้าขุนทอง” ขึ้นมาอีกครั้ง ด้วยความเครียดสลด หดหู่ และทึ่งท้ายว่าการต่อสู้ยังไม่สิ้นสุด อัศวินธรรมโธดิ จึงงานรับวีรกรรมของ “เจ้าขุนทอง” ด้วยเรื่องสันขุนทอง...เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสาง เพื่อ ตอบข้อความเป็นวีรบุรุษของ “เจ้าขุนทอง” อีก ครั้งด้วยความรักและความอาลัยของแม่ ที่เฝ้ารอ คอยการจากไปอย่างไม่วันกลับของลูก

จากการพิจารณาความหมายของเจ้าขุนทองในทั้ง 4 ด่วนที่กล่าวมานี้ จะเห็นถึง ความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป จากรูปแบบที่ต่อสู้กับ พม่าเพื่อปกป้องแผ่นดินไทยในเพลงกล่อมเด็ก มา สู่การต่อสู้ของนักศึกษาเพื่อเรียกร้องสิทธิและ เสรีภาพคืนให้แก่ประชาชนในทักษิของสุจิตต์ วงศ์เทศ เจ้าขุนทองของเนوارัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้ สะท้อนภาพความบ้านปวนของระบบระเบียบใน โครงสร้างของสังคมด้วยภาพความแปรปรวนของ ชั้นรากวัล ซึ่งนำไปสู่ความแบปลแยกจากสังคมของ เจ้าขุนทองในเรื่องสันของอัศวินธรรมโธดิ เจ้า- ขุนทองในด่วนทสุดท้าย ไม่ได้เป็นคนของชาวบ้าน อีกต่อไป เจ้าขุนทองของอัศวินธรรมโธดิ ซึ่งมีนัยยะเป็นฝ่าย ตรงข้ามกับความหมายเดิมในเพลงกล่อมเด็ก และ ในที่สุดกล้ายเป็นคนแบปลแยกกับสังคมเดิมของตน

ขบวนการต่อสู้ของนักศึกษาที่เรียกร้องสิทธิ เสรีภาพและรัฐธรรมนูญคืนมาให้แก่ประชาชนนี้ เป็น การสร้างระบบระเบียบใหม่ของสังคม แต่รัฐ- กรรมได้ถ่ายสะท้อนการต่อสู้ของนักศึกษาด้วย สัญลักษณ์ “เจ้าขุนทอง” ซึ่งเป็นตัวแทนของความ

เป็นชาตินิยม การใช้โครงดำเนินของเจ้าขุนทอง เป็นการนำเสนอความขัดแย้งสมือนหนึ่งว่า ผู้ที่ ทำให้เกิดความรุนแรงครั้ง 14 ตุลาและ 6 ตุลาหนึ่น เป็นศัตรุต่างชาติ เช่นเดียวกับ พม่า ที่มารุกราน แผ่นดินไทย

การผลักให้เพด็จการทหารเป็นฝ่ายตรงข้าม กับแผ่นดินเช่นนี้ เป็นการใช้ความรักชาติและแนวคิด เรื่องชาตินามาเป็นตัวเสริมให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกร่วม กับวีรกรรมของนักศึกษาอย่างได้ผล ทั้งนี้ เพราะ เป็นการสืบสานวิญญาณนักสู้ของคนไทยที่มีมาช้านาน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่ายกย่องและมิใช่ความแบปลประหาด แต่อย่างใด แต่ในขณะเดียวกัน ครอบอุดมการณ์ แบบชาตินิยมที่ใช้ก็มีส่วนทำให้เกิดลักษณะของการ ด่วนสรุปว่า ศัตรุคือผู้เป็นอื่น วรรณกรรมจึงไม่ชี้ ชวนให้ผู้อ่านหวนกลับมาพิจารณาให้ลึกซึ้งว่า แท้จริงแล้วศัตรุนั้นก็คือ คนไทยด้วยกันเอง ซึ่ง อยู่ในสังคมที่มีโครงสร้างของความรุนแรงแบ่งอยู่ และเมื่อใดที่ความรุนแรงในโครงสร้างสำแดงด้วย กามใหม่ เมื่อนั้นเจ้าขุนทองก็คงจะกลับมาอีกครั้ง เป็นแน่

ในกรณีของเจ้าขุนทองนี้ การตีความ ประวัติศาสตร์โดยผู้สร้างวรรณกรรมเป็นข้อจำกัดทำให้ ภาพแห่งพลังในการแสดงทางเสรีภาพของนักศึกษา กลایเป็นการต่อสู้แบบอนุรักษ์นิยมไปโดยปริยาย ผลก็คือ ผู้อ่านไม่หวนกลับมาพิจารณาบัญหาที่เกิด ขึ้น ซึ่งแท้ที่จริงผู้อ่านก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ยัง คงมีความรุนแรงฝังอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกันนั่นเอง

บรรณานุกรม

นิตยา มาศวิสุทธิ์

2519 “การใช้ Allusion ในบทกวีนิพนธ์”. ใน ภาษาและหนังสือ ฉบับที่ 19 (ม.ย.-ต.ค., 9-18).

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

2523 “เพลงชลุยเหนือทุ่งข้าว”. ใน เพลงชลุยเหนือทุ่งข้าว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เจ้าพระยา.

บทกลอนกล่อมเด็ก บทปลอบเด็ก และบทเด็กเล่น

2511 พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
มหานิจศพนางจันทน์มาศ (ชื่น ขาวัญชื่น) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราราวาส 28 ตุลาคม 2511).

พระบรม ไปปักษุณະและຄณະ

2521 รายงานการวิจัยเรื่องเพลงกล่อมเด็กและเพลงประกอบการเล่นภาคกลาง 16 จังหวัด.
นครปฐม : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุจิตต์ วงศ์เทศ

2516 “วัดเอียดโนบส์...”. ใน ไทยรัฐ.

อัศคิริ ธรรมโชติ

2530 พิมพ์ครั้งที่สาม. “ขุนทอง เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสาง”. ใน ขุนทอง เจ้าจะกลับเมื่อฟ้าสาง.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ก.ไก่.